

րել, ցորեն ցանել, Մին հարուստ էլ ունեինք, մին րելուկ էշեր օնար: Սա էշերը պայց ար թողում, քնում ին էս խեղճ քյասիրին արտը օտում: Հա քնում ա էշատերին թափշուր անում, վեր էշերա պահ, արաս օտում ըն: Ամալ չի կյամ:

Թա.— Դե, լյավ, անում չըք, ամում չըք, ես կանիմ, տյուք էլ թամաշա կանիք:

Տանում ա աա մին վեղրա մոխիր քերծին կլխին վեր ածում: էշերը կյամ ըն արաը կոշա օտում, կյամ, էտ մոխրին մեջ թավիլ տամ... ղընգլ ըն աամ, էգ քերծին աակին սատկում: Վեր մինը թու ա իլալ, ասել ա. «էա մըն»: Մինն էլ ա եկել, մին էլ թու իլալ, ասալ ա. «էա էրկու»: Մինն էլ թու ա իլալ, թա, գե. «հա էլ իրեք»...

Ժողովուրդն ասում ա.— էա հի՞նչ ըս հմրա-րում:

Թա.— Քերծեն կլխան լոք ավոդ անխրատ էշերն եմ հմրարում:

Ա Վ Ա Ն Դ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն Ն Ե Ր

1. ԶԱՀՆԱԶ ԵՎ ՔՅՈՒՄԲԱԹ

Գտնվում է ԼՂԻՄ Մարաունու ջրբանի Ղզղալա գյուղի ջրբակայում

Մելիք Շահնաղարի տխճեգը՝ Զահնաղը, կյամ ա Ղզղալա: Քյնում ա շոռ. կյամ Ղզղալեն հանդե-րը, սարերը, Ղզղլեն մոտե մին սարը, անումը չեն-պառակ, նրան շատ աուր ա կյամ: Նա աես-նում ա ընդեղին քյոհնա վանքը՝ Պիծի նհատակը, ավերակ տեռած: Մղափոնն ա կյամ, վեր աի ղաշանգ տեղեն վանքը փշացալ ա: Վանքը՝ Պի-ծի նհատակը, նորից շինում տ: Պիծի նհատակեն կողքեն ուրան հեաե մի լյավ գըշաաեղ էլ ա շի-նում: Վանքին ախպուրեն կըշաեն մին լյավ եղծե ա շինում, քյումարթավուր եղծե: Եխծուն չորս ընգյունին էլ րախշա յա քցում, ասում ա՝ հիրը ինքը մեռնե, ուրան թաղին եղծին կշտեն: Զահ-նաղին ցանկությունը կատարվում ա. մահվելուց ետը նահան թաղում լոն ուրան շինած եղծուն կշտեն, թումբին յրա: Նրա անուրով էլ էա հան-ղաստանը կոչվում ա Զահնաղ, եղծի կոշտն էլ քյումարթ:

2. ԱՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆ ՂԻՇԱՎԱՆՔԻ ՄԱՍԻՆ

(Գտնվում է Լեռնային Ղարաբաղի Մարաունու ջրբանի Սոս գյուղի մոտ)

Խոշտնրյագը էնպիսի մին մարգ ա իլալ, ստե-ղես աար ու տիրական ա իլալ: Թեկուղ սաեղ

Գյուլսանեցե մին խողարած ա լյալ: Դե խո-ղարած լի, երկար վախտ տոն չար կյամ՝ շտրաթ-նեքով, ամիսներով: Մողան վար քնգյել ար, արա կինը քնում, կոպերաաիվան մին ըոյահիլի ա ինք օնում, պերում, տինում իրանց կալիգորում: էս խողարածը կյամ ա, մտնում ա աոն, մհակը օսեն, տեսնում՝ իրանց կալիգորում մին մարգ մահա-կալ ուրան յրա հուշումն ա քաշում: էս խողարա-ծը մահակ շոռ. ա աամ, հիլին փշոր-փշոր աեռած թափվում ա ըոջին: Կնեգը վաղ տալով կյամ ա, թա.— Աղա, խե՞ աի ըրեր:

— Պա էն հի՞նչ անվալ մարդ ար, մհակը քա-շած, մաշան կյամ ար ղրի ինձ:

րյագյեր էլ ըն իլալ, րայց խոշանրյագը սաեղես տար-աիրական տ իլալ:

Տրա էն մեկալ խասյաթը ուրան կարգեն, ուրեմն... հով էր վեր փսակվես ա իլալ, նա կնեգը տնես ա իլալ, մին քշեր պհնիս:

Ճրարեցե մին Եղիշ անտնավ աղա փսակվում ա: Հարն ասում ա.— Ա վերթի, հարթը աուր աո խոշանրյագին, վեր էքուծ քնինք, պիրինք:

Թա, ասում ա.— Ապեր, քեղ պեն շօնիս, ես տնեական ըմ, աամ:

Եր ա կենում, սերուն-ղաշանգ ղաման տինում հրթթաթումը, կնգա շյորեր կենում, ղյանգուկը քցում իրեսը, հանորը տղեն ասում.

— Ինձ աար խոշանրյագի կոշար:

Սա էլ ասում ա րկունեն վեր տինում «հար-թնը», ինքը ծին յոր օնում, քյնում:

Խոշանրյագը կյամ ա, էս «հարթնեն» թա.— էն ա ճոնգան մթեն ա, աու քյնի քոն իլ, ես կկյամ: էս «հարթնը» հսկցնում ա, թա.— Ձէ, ես հը-մանչում ըմ, աու քյնի պառկե, ես կկյամ:

Խոշանրյագը քյնում ա, պարանց ըղնում: Պարանց ա ըղնում, նյնում ա: էս «հարթնը» կյամ ա, աեսնում, աոռե սերուն քոն իլած: Քըյ-նում ա ղաման այուս օնում, փորը, սերտը շգյարը ուրուր խաոնում, աոնանը ըրղան աամ, տյուս կյամ, իր թա փեշավ ա քյնում:

Խոշանրյագին միլիցեքը ասում ըն.— Պա՛հ, եշի, է՛, թյաղա հարթնը փեշավ ա քյնում:

Թյողա «հարթնը» վե՛րն ա՛:

Քյնում ա զխոտեն կոշտը, ընդադան չոք տամ,
հասարը տնց կենում, քյնում:

Միլիցեքը ուռթանա շատ ըն սպասում: Ախեր
էս խոշտնրյադյը եր չի կենում: Կյամ ա սհաթե
էրկուսը տեոնում, էլ հա եր չի կենում: Տոոնը
կոտորում ըն, նի մննում, եշում տեսնում՝ ըոնեն
մաշին կորած, ըոնեն մաշին լող տ տտմ:

Խոշտնրյադյի ախպերը վեր տեսնում ա, սկա-
նում ա, դոք ա հվաքում, կյամ Ղալլու Գյադուկը
կտըում:

Ղալլու Գյադուկը ճրտարեն կշտեն ա:

Վեր Եղիշը սկանում ա, Թա Խոշտնրյադյին
ախպերը դոքավ եկալ ա, վեր կուտորե, ինքն էլ
ա դոք հվաքում, քյնում:

Ստեղ մեծ կոնվ ա ինում: Եղիշը էս խոշան-
բյադի տխպոր զորքը կտորում ա, փխճցնում
ստղան: Բայց ինքն էլ ա վնասվում, մահվում:

Տանում լոն Ամարաս, ճրաարա ղաթում՝ մին
պեցուկ ստրում, Թաղում:

Ստեղ սորփ ըն ստրքում՝ Ղիշա, Եղիշեի սորփ,
սարն էլ կոշվում ա Ղիշա սար:

3. ՃՈՒՏ ԽԱՉ

(Գտնվում է ԼՂԻՄ Մարտունու ջրջանի Ավդառ
գյուղի հանքամասում)

Տահանք էրկու քար ըն՝ տարրեր սըրերում,
ըայց ճոխտ խաչ ըն ասում: Ասում ըն, քուր ու
ախպեր ըն իլալ, շատ ուրուր սիրեյիս, նըհատակ-
վալ ըն, ըայց կրեցալ լըն ուրուր կշտե Թաղին,
տի էլ տարրեր տեղեր Թաղալ ըն, անունը տիրալ՝
ճոխտ խաչ:

4. ՀԱՅԵՐՈՒ ԽԱՉԸ

Խրիմյան Հայրիկի ժամանակը մին տերակալ
Թաղավերը հայերին, վրացիներին ասալ ա, վեր
խաչա փոխե: Վրացիները փոխալ ըն՝ խաչին
տակավը մին ծոռ աիրած ճեղն ըն իվիցրալ,
բայց Թե հայերը ըրալ չըն: Վեր շտտ ստիրալ ա,
Խրիմյան Հայրիկը լյաց ա լյալ, իրրե, լի, մին
ստտքտն ըրտաստնք Թոպի ըրալ, տարալ ածալ
Սեանա լիճը: Բողոք, լի, բողոք: Թաղավե-
րեն մարը սկացալ ա, տղեն ասալ.— էն մարդ-
կանց մեղքը յոր մի օնեկ, Թոկաց ուրանց խաչը
ուրան աեղը կենա: Դյուղ կենա:

Տրա համար էլ մեր խաչը դյուղ ա:

5. ՏՋԸՓԱԴԻՆ ՍՈՐՓԸ

(Գտնվում է ԼՂԻՄ Հադրուքի ջրջանում,
Դիզախայտ լեռան վրա)

Մին կենգյ տ լյալ, ըշտըփեյիս, ուրանան քյի-
նիյիս: Տրան արաղը տվալ ա Թա, իրրե, եթե փլան
սարումը (Տղըփադին սարումը) վեր կյաս, մին
սորփ շինիս, էլ ուրանան քյնիլ չըս: Իրրե Թե էտ

Եկ. 1. «Ճոխտ խաչ» Ավդառ գյուղի մոտ

սորփը մին կենգյ ա շինալ: Մհենգյ անդամ Ղլեն
կշտան տի հիվանդեն կյտմ լոն Տղըփադին սոր-
փը:

(Մեր հնդերումը սրեր շատ կան. ճոխտ Պրո-
վածառ, Օխաըտոնե, Մղնձվեն խաչ, Քուլախաչ):

6. ՆՐԱՆԴԱՆՑ ՍՈՐՓԸ

(Գտնվում է ԼՂԻՄ Մարտունու ջրջանի
Աշան գյուղում)

Նլրանդեն անումը Հարարեդ ա իլալ: Մին քշեր
րաղումը տեսնում ա, վեր քաշկերը կյամ ըն, Թա՝
եկալ ընք քեղ խաաինք, տտնինք Խոթին յալան,
վեր Պիծի Թումը էլ ըն ասում, Թյուլ աանք: Բաղու-

մը տանում են հսցնում ընդեղ. իհա օղում են թաթուլ տան, տշկերը պեց ա անում, անսնում՝ արազ:

Ուռթանա շուտ եր ա կենում, քյնում տեսնում՝ համան ըտեղ մին սոր, ցեց քար տնդած: Թեն պիրում ա, քանդում, Պատեր են տյուա կյամ՝ վեղեն տակը մնացած: Տեսնում են, վեր սուրփտեղ ա իլալ, վեղավ ծածկված: Անումը տինում են նլրանդանց սորփ, կամ՝ Պիծի սորփ:

7. ԱՐՋՈՒՄԱՆ ՄԵԶԻԿ

(Եկեղեցի է, գտնվում է ԼՂԻՄ Հապուրթի շրջանի Սեծ Թաղար և Տոլ գյուղերի նահապարհների խաչմերուկում)

Կոտորածի ժամանակ մի ընտանիքի հայրն ու մայրը սրի են քաշվում: Թուրքերը հոգու թողու-թյան համար խոխոցը վերցնում են, մեկը՝ ըխճկանը, մյուսը՝ տղային: Տանում են պահում: Նըրանք թուրքանում են և փսակվում են ուրուր նհետ: Մին օր, ուրուր անա հրցփորձ ընելիս ախճիդյն ասում ա, վեր ինքը հայ ա, էսինչ-էսինչ տեղից: Տղան էլ, թա՛ հա էլ, Ախճիդյը՝ էսինչի ախճիդյն ըմ, տղան էլ թա՛ հա էլ, վերը տյուա ըն կյամ քուր ու ախպեր: Դե, էլ հի՛նչ, պենը պենան ընցալ ա: Քըյնում ըն մոլլեն կոշաը, մոլլան խորհուրդ ա ամ, թա եթե օխաը ճանապարհի խաչմերուկում մի մեչիդ սարքիք, ծեր մեղքերին թողություն կինի: Տղեն անումը Արզուման ա ինում: Շոռ ա կյամ, ըսանդ Հայոց վեղումը, որի վրա ընկած ա Իրանի առե-տուրականների ճանապարհը, հարմար տեղը ղըտ-նում, սարքում իրր թե մեչիդ, տյուա ա կյամ եխծե: Բայց անումը մնում ա Արզուման մեչիդ:

8. ՊԱՐԻՆՊԻԺ

(Գտնվում է ԼՂԻՄ Շուշվա շրջանի Ղարաղջլաղ գյուղի մոտ)

Տրանք քուր ու ախպեր ըն լյալ. քվեր անումը Հոռոմսիմ ա լյալ, ախպոր անումը մեղ հսալ չի, բայց ինքը շատ պարի մարդ ա լյալ, պիծիկ: Վեր սա մեռնում ա, քուրը մին սորը ա շինում, տա-նում ընդեղ թաղում, էտ սորը կոշվում ա մհենդյ Պալինպիթ, պարի մաղդ, պիծիկ: Իսկ վեր քուրն ա մեռալ, ժողովուրդը նրան տարալ ա մին խրեդյ պեցիր թաղալ, տեղ սորը սարքալ, անումը տիրալ սուրը Հոռոմսիմ, որ էտ մարդու՝ ուրանց սիրա՛, հարգված մարդու՝ ախպորը հիշատակը տի հարգալ ա: Վեր մհենդյ քյնում ընք օխնը,

համ ընդեղ ընք մոմ վառում, համ՝ ընդեղ: Մա-աաղ ընք տանում, բայց մատաղը Պարինպիթում ընք մորթում:

9. ՀԻՆ ՂԱԼԱ

(Բերդի ավերակներ ԼՂԻՄ Մարտունու շրջանի Կարմիր Շուկա ավանի մոտ)

Հին Ղալան անպարա է եղել, բայց թշնամին ցանկացել է իմանալ ջրի ճամփան: Չեն կարողա-ցել: Հին Ղալայից մին ախճիդյ Փրդոնջու աակ մարդու քեցած ա ինում, տրան օղում են թա կաշառք աան, վեր թյունդին անդը ասե, ասում չի: Հինքան չըլարում են, ասում չի: Վեր շաա տանշում են, ասում ա. «Մին ճյորե լավ կերա-կրեցեք, օխտ օր ճյոր մի ավեք, ինքը անդը քըթ-նական առ: Տի էլ անում ըն. ճյորեն պեց թողում, քյնում ա ըանդ քնդիքանդի անում: Կյամ ըն քանդում, տեսնում՝ ճյուրը տաղավ քնիյիս, կըու-րում ըն: էլ իհա հանձնվում չըն, բայց ծրավեն տիմանում չըն, ստիպված պարտվում ըն: Հին Ղալան տեռնում ա ավերակ, Մհենդյ էլ վեր եշում ըս՝ հովդը կա, վեր լոմավ կտոր պուք աալ կաըել չըս. ետնան ըերդի պարիսպներն ա, վեր մեծ-մեծ ծակեր օնե:

10. ՂՋՂԱԼԱ

(Բերդի ավերակներ ԼՂԻՄ Մարտունու շրջանի Ղզղալա գյուղի մոտ)

Գյուղը ևս կոշվում է ըերդի անոնով, ոմանք էլ կոշում են Կուսարեղդ (րառացի թարգմանու-թյունը Ղզղալաքի): Բերդը մի ուրու է, երեք կող-մից շրջապատված անմատչելի ժայռերով, սովո-

Նկ. 2. «Պորթը-ըրդը» Ղզղալա գյուղի մոտ

րական պայմաններում նշմարելի են պարիսպի շինությունների և շրաաար կավանոթների հետքե-րը:

Իրանը վեր պարտվում ա, շահը կապում ա, շատ դժոք ա դարկում, կյամ ըն՝ բերդը շրջապատում: Շրջապատում ըն, ախճիդը տեսնում ա, վեր ինքը կընդակ ա մնացել, էս ա ուրան դերի ըն վերցնելու, ուրան բերդից քցում ա: Բայց յուրկան պեց ա ինում, ախճիդը մեռնում չի, յուրկան պարաշուտի նման պիրում ա, նստցնում անդունդի տակը: Ըհճկանը տաղատ փրխճըցնում ըն: Բերդը ըտ օրան մինչև հիմտ կուշվում ա Ղըղըլեն պորթ:

11. ԹՂԱՍՏՈՐ

(Գտնվում է ԼՂԻՄ Հադրուքի շրջանում)

Մի անգամ... Ուրեմն՝ ընդեղ հայություն ա լյալ լի, մինչև՝ Օրան Ղալա հայություն ա լյալ... Մի անգամ թագավորը քյեցալ ա, թա ուրան քյովշանը ման կյտ: Կյտբունք ժամանակ ա լյալ, լծերը լծած, ցիլ անըմ ըն լյալ: Ղըղուշը յրա ա տամ մին ծտու, քու պեն չի լյալ, վեր պաշապանվե, ծեսը եկալ ա, մտալ կյութանին ծրեն աակը: Թադավերը տեսալ ա. հոնցը մունք ընք մին-մին թուրքերեն պեն ասում, նա էլ թա՝ Դաղա սուրուն: Այսինք՝ քեցեք սարեը, վեր ղըղըրաշը-պեն յրա տան, շահ սարունը կյա, կկտորե, պաշապանվելու տեղ չի ինի: Տաղատ ժողովուրդը կյամ ա, տյուա կյամ Թղասը՝ Հադրուքա կողկեն, ըտեղ տենեք շինում, ապըում: Գյուղը էտ օբվանից կոշվում ա Թղասը:

12. ԽՄԱԲԵՐԴ

(Գտնվում է ԼՂԻՄ Հադրուքի շրջանի Մեծ Թալլա գյուղի մոտ)

Մին մարդու մին մադաը տղա ա լյալ. բխաը-եշին տրան ասում ա, վեր փսակվե, փսակված օբը օխժը կծկական ա: Դե, առանց փսակվելու մընական չի: Հարը տանում ա մին տկըր սարում մին բերդ շինում, վեր օխժը-պեն չինի, աղեն տեղ փսակում: Խաղու-պեն տարած ըն ինում, խաղու-վեն ճվրանում օխժը քյեցալ ա ընդեղ: Ըտեղ թտ հոնց ա ինում, էտ տղեն օխժը կծում ա, մեռնում ա: Տեղ էլ թաղում ըն, տեղետ տնումը մնում ա Օխժաբերդ: Մհենդյ մունք Խժաբերդ ընք սսըմ:

13. ՇԱՀՄԱՍՈՒՐ ԳՅՈՒՂ

(Գտնվում է ԼՂԻՄ Մարտակերտի շրջանում)

Շահը կյամ ա, թա նի մենե, գրավե Գանձասարի վանքը: Մինչև վանքը հասնելը առաջին մին Գյուղ կա, որ ընդամենը 5—6 տուն էր եղել ու անուն չունեի: Երբ շահը պիտի մտնե այդտեղ,

լուր են բերում, որ փախչեն: Առաջի տունը մի ծերոսն էր ապրում: Նա չի փախչում, թիերի մեջ թաքնվում է ու երբ շահը մտնում է գյուղը, հարձակվում է ն սուրը կուրծքը խրում: Գյուղի անունը մնում է Շահմասուր՝ շահի մահը սրով:

14. ՀԱՐԱՄԻ

(Հանդամա Մուղանի պաշապաշտում)

Արամ թագավորն է եղել տյդտեղ և ամբողջ տերիտորյան պատկանել է նրան: Տրա համար էլ կոշվել ա Արամի, փոխվել ա դառել Հարամի: Իսկ Արամ թագավորը որտեղ մատում էր, այժմ կոշվում է Օրան-Ղալա, որը նշանակում է ավերված բերդ:

15. ԱՂՋԱՐԱՒԻ ԲՆԱԿԱՎԱՅՐ

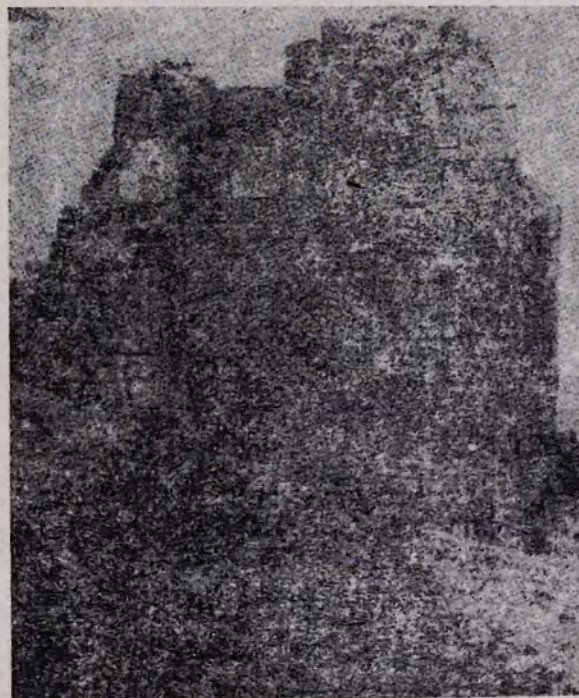
(Հարամուց մի հիսուն կիլոմետր հեռքն՝ դեպի առևելք է գտնվում)

Այդտեղ ապրել են երկու եղբայրներ՝ Աղաշանն ու Բադին: Դրանց թուրքերը քշել են, բայց անունը մնացել ա՝ Աղշտարդի:

16. ՀԱՅԻ ԳՅՈՒՂ

(Գտնվում է ԼՂԻՄ Մարտակերտի շրջանում)

Մի մարդ շատ շենեկ ա ման կյամ: Հիշաեղ քյնում ա, մին կտոր հաց չեն տինում ըռաշկին:

Նկ. 3. «Բոի եխժե» Հացի գյուղի մոտ

Վերջը, հըսնում ա մի շեն, նի մննում մին տոն: Պիրում ըն տրա ըռաշկին մի գաստա հաց տինում: Ասում ա՝ էս շենի անունը տրեք Հացի:

ԿԱՂԱՐՄԻ ԳՅՈՒՆ

(Գտնվում է ԼՂԻՄ Մարտունու շրջանում)

Մի որսկան քեցալ ա տեսալ, վեր էն ա մի կաղ արծիվ ծառի յրա: Էտ ծառի շուրջը առն ա շինալ, հետո ուրիշներն էլ ըն եկալ, առն շինալ, շեն ա տեսալ, անումը մնացալ Կաղարծի:

18. ԶԱՆԳԵՋՈՒՐ

Զանգյազուրում, վեր հալա անունը Զանգյազուր չէր, նստած ար ինում մի հայ թագավոր: Էս թագավորը էնքան ուժավ ա ինում, վեր վեշ մի այլազգի թշնամի կարում չի սրա վեշը մենե: Էս թագավորին ղորավարներն մինի աշկը սրա թախտեն յրա յա ինում: Էս ղորավարը գուշմանին նհեա թաքուն պայման ա կապում թա. «Ես հանց կանիմ, վեր տուք հաղթիք, մինակ ծեր վախալ սաեղեն թագավորը ես ինիմ»:

Դուշմանին տի մին պեն ա հարկավոր:

Էս ղորավարը գուշմանին ասում ա.— Էս հինչ ամսի, ես հինչ օրը լյավ կեղ ու խում ա իննալան, պրաղզնիկ ա, համան էտ օրն էլ կհարցակվիք, մնացածը ծեր գործ չի, ես կանիմ:

Էս ղորավարը լուծին լյավ կուալցեն, կիմըցեն: Էս շենումը մին դանգ ա ինում: Վեր գուշմանը կյամ ա, էա դանգին աամ ըն, խալխը հըվաքըմ, պագրաստում կուլի: Համան էա դանգան տակն էլ մի լյավ կրակ ա տնում, վեր դանգ կրծանա, ծեն չի հանի:

Վեր գուշմանը հըրցակվում ա, վաղ ըն աամ թա դանգին տան, ժողովուրդին հըվաքեն: Զանգին տամ ըն, աամ, դանգը ծեն չի հանում: Տեանում ըն, վեր դանգան խփելը ղուր ա: Դուշմանը կյամ ա, հաղթում, էտ վեղը յոր օնում, էա երկրին տնումն էլ մնում ա Զանգիզուր, դանգը ղուր ա:

19. ԾԱՆՔԱՐ

(Գտնվում է ԼՂԻՄ Մարտունու շրջանի Խերխաճ գյուղի շրջակայքում)

Խերխան թագավորին գըշատեղը էն ա լյալ Սըծաքարեն կլխեն: Նահան մի դաշանգյ ախճեգյ ա իլալ, անունը Սովիկ (գյուղ կա՝ Սովիկ): Թըշնամիները կյամ ըն թա Սովիկին ասնին: Թագա-

վերը վրխելան նհետ համտձայնվում ա, տմտ ախճիգը տամ չի, ասում տ՝ օխտը օրան ետը կկյաք: Թագավորին նպատակն ա իլալ, վեր օխտը օրվա մեջ միշե Շոշ ճանապարհ սարքի Սըծաքարու տակտվր: Ասում ըն, թա էտ ճանապարհը մինչև մհենգյ այուա ա կյամ Շուշվա տակը: Վեր ըիգի Խերխանը ուրան կնգանը, ըխճկանը նհետ փախչար Շոշ, թշնամիները կյամ ըն: Էտ ճանապարհավը քնիիս, ախճկտն կլլիլը ցավում ա: Ուրան հարը, մարը քնում ըն, ինքը եա տ տեռնում՝ մտնում սարեն ծմակը: Թշնամիները կյամ ըն, անանում՝ ինքը ծառա կախ ընգյած: Ետ ըն օնում տրան, ծծերը կտրում, ախում քարին յրա, էտ քարտն սկսում ա ճուր այուա կյալ, կըթնաճուր: Մհենգյ Սծաքարն էլ կա, ախպուրն էլ, վեր կթնաճուր ա տյուս կյամ, մինակ՝ կյտրունքը. ամառը, աշունքը ճուր չի ինում:

20. ՊԻՎԱԼԵՆՁ

(Գտնվում է ԼՂԻՄ Հադրուքի շրջանի Մեծ Թաղար գյուղի մոտ)

Գիրգեշին էլ ա լյալ գյուղ, Կյարմուր Քարերն էլ: Մին պառավ էտ երկու գյուղերի միջև խաբարայան տանելիս պիրիս ա լյալ, աահանց ուրուր գեմ թշնամացնելիս:

Օրերից մի օր, խսրբար տնելիս, էա լենջավը քնիիս, պոռավեն փոռում, սպանում ըն, էտ գյուղի թեք անդը՝ լենջում, թագում:

Էտ օրվանից էլ էտտեղի անունը մնացել ա Պավալենջ:

21. ՇԱՀՆԱՔԱՐ, ՇՀՆԱՔԱՐ

(Սար, հանգամա ԼՂԻՄ Շուշվա շրջանի Ղաբաղշլաղ գյուղի մոտ)

Շահը վեր եկալ ա տյուս եկալ ըստեղ... Մինչև Լրիմը քեցալ ա, չէ՞:

Վեր եկալ ա, տյուս եկալ էս քարեն կլխը, կլխվեր եշալ ա, ասալ ա.— Աաղաս սովեր յրա անոնալը հիշտ ա, պայց տական ախիբ տյուս կյալը աժվար ա. կքյանք կլխըվեր, պայց ընգեղ մեղ կկոտորեն, կարել չընք փտխինք, պրծնինք:

Տի էլ վրխեցալ ըն ըիգի ծորը քնին: Սերք չըն տվալ ընգեղն: Ընգեղ էլ հայեր ըն իլալ, նահանց անա վրխեցալ ըն: Տրա համար էս ծորին ասում ըն՝ Գալգըրուգարա*, պեցիրին էլ՝ Շհնաքար**:

* Մնաց այս ձորը (Քրք.) (Քրքմ. Կ.):

** 1. Շահին ոչ մի բան չի կարող վնասել (Քրք.), 2. Ասրացատրությամբ՝ Շահի քար (Ս. Կ.):

22. ԳՅՈՒՐՋԻ ՔՈՒ

(Գտնվում է ԼՂԻՄ Մարտունու շրջանի Աշան գյուղի մոտ)

Գյուրջին թարաքյամա ա ինում՝ վեխճար պահող Տրան ինում ա մին նյոքյարու էս շուկն ու Ըրասխեն դաթումը հիշքան թըրթքյամա ա ար ինում... էս դյուղարանքումը հիշքան շուրընեն, լոխ տրանա վախում ին։ Գյուրջու շուրանեն անա վախում ըն՝ նյուքյարեն անա։ Ինքը՝ դյուրջին, լա՛ւի հարու, ա մարդ ա ինում, է, լա՛ւի հարուստ։ Մին դոնում էս դյուրջուն շորանը վխճոնեն պիրում ա մեր հանդերավն անում, լոխ ուռու անում։ Մեր շինացեքը քյնում ըն կոնվ, էս շորանը յրա ա թոշում, ի՜նչ լոխ կլխըվեր փախճում ըն։

Մեր շինացե մին մարդ ա ինում, օժավ։ Տա էլ հանց մարդ ա ինում, վեր ուրիշին մաննավ նի չկյալ, մարդու վնաս չի տալ, Իվխտիսանց Հայրի ըն ասում արան։ Կյամ ըն թա.— Աս, Հայրի, անսնում չը՞ս քյովշանն ուռու ըրեն, մեր կլխին հինչ աիրի՞ն։

Սա եր ա կենում, տերտակ, սըլդըրան քյնում։
Թա.— Տերտակ թո՞րն ըս քյնում։

Թա.— Հալրաթ ընդեղ, մինին ծերքան ինքյ կօնիմ։

Կյամ ա կյրղմնոաան՝ էն Բութանանց կերան՝ մին չանչախ ա տյուս օնում, տինում օսեն, քըյնում. կաղնում առոե, մհենդյա Գյուրջի բուեն կըլխեն։ Խաչալըղ մին հըղե ա կյամ, դյուրջու օրան ընդեղ վերթողած ա ինում։ Էն շորանը վեր կյամ ա Հայրուն յրա, Հայրուն մի հետ թխում մհակավ, դե, շուրանեն մհակը Հայրուն հի՞նչ բիդի անե, Հայրին չանչախը շոռ. ա աամ, դյուղ՝ շուրանեն խղետակեն. շորանը շոքում ա։ Վեր շորանը շոքում ա, մե հեա էլ ա թխում։ Վեր էրկու հետ թխում ա, շորանը պարանց ա բղնում։ Ընդադան խաղալինը ծերքը պրցրցնում ա, թա՛ եկ ըստեղ։ Քյնում ա ընդեղ։ Հայրին քյնում ա դյուրջուն կոշաը, դյուրջին տյուս ա օնում, տրան մին լյավ վերց տամ. էտ Հայրուն, է՛։ Տամ ա թա.— Խնդրում ըմ ծայնը չրքցիս, մինչե տասը ըոպե էս հեյվանը ծեր դահմանան կհրոցնինք, ծայնը չքցիս վեր շուրանեն թխալ ըս, վեր քցալ, հաղթալ ըս։

Հանցու, էն հիշտեղ քյնում ա ինքյը, օժավ ինի, ինքյը հաղթե։ Հետո էտ դյուրջին եր ա կենում տաղաա մինրաշ քյնում, էլ տեղեքյ կոխում չի։ Տրա յրա՝ էլ տեղ մնտցտլ ա Գյուրջի Գոլեր ա փսալ տեռալ ա Գյուրջի Գոլ։

23. ՂՈՐՄՈՒՑՈՒՑ ԽՈՒԹ

(Հանգստաւ ԼՂԻՄ Հագրութի շրջանի Մեծ Թաղաւ գյուղի մոտ)

Էրկու քուր, մին էլ մին ախպեր ըպրեյիս ըն իլալ ծմակեն մաշին, Տահանց լյավ դովլաթ ա իլալ, տեղ պհեյիս ըն իլալ։ Ախպերը եկալ ա մին օրի, թա դյուղից հաց տանե, կետր վրարալ ա, ախպորը քշալ։ Մնացալ ըն էրկու քուրը, դովլաթն էլ անդար։ Էս քուրերը տղամարդու շորեր ըն կեցալ, բտեղ էտ անատոններեն հեաեալ, պահալ։ Պահալ ըն, լյսավ հարսաացալ։ Տահանց վեշ մինը նի կյայիս չի իլտլ, աահանց անա կյողություն ընեյիս չըն իլալ. ասալ ըն՝ ըխճկերք ըն, լի, տահանցա հի՞նչ կյողություն անինք։

Բայց վեր տարեն խոնրխառնե ա ինում, կոե ա ըղնում, տահանք վախում ըն, քոշում, կյամ շենան մուտանում։ Տահանց ըաեղ մին քշերվա մաշին փռնում ըն, կտորում, ապրանքը թլանում։ Տրա համար էլ տեղ կոշվում ա Ըխճկերքեն կյումեր. հիշաեղ սպանալ ըն՝ Ղորմուցուց խութ։

24. ՎՐՍԱԿԱԽԱԶ

(Հանգստաւ ԼՂԻՄ Մարտունու շրջանի Աշան գյուղի շրջակայքում)։

Այս հանդամասում առաջ գյուղ է եղել։ Գյուղը քանդվել է, մնացել է մի հին եկեղեցի և վրան

Նկ. 4. «Վրսկեխաշ», Աշան գյուղի մոտ

մի փայլուն խաչ, իրրե թե ոսկե խաչ, որը փայլելիս է եղել միշտ եկեղեցու դիմին, որ կողմից որ նրան նայել են:

25. ՄՐՀԱՍՆՈՒ

(Հանդամաս ԼՂԻՄ Մարտունու շրջանի Աշան և Նոր շեն գյուղերի սահմանում)

Նախկինում հողերի համար ալդաեղ կռիվներ են եղել տշանցիների և նորշենցիների միջև, որը երբեմն սպանությունների է հասել, որի համար էլ սարը և նրա շրջապատը կռել են Մըհասեո, Մահասեո:

26. ՂԼԵՆ ՔԱՐ. ԹԱՂԱԼ ԱԽՊՈՒՐ

(Գտնվում է ԼՂԻՄ Հաղարթի շրջանի Տումի գյուղի մոտ)

Բերդ ա, լի Ղլեն Քար ընթ ասում: Թշնամին ամեն անգ հաղթել ա, ըտեղ կրեցալ չե հաղթե: Տեղ մին ախպուր կա՝ թյունդավ աարած: Ասալ ըն՝ ճյուրը կտրինք, թող ընդեղ անճյուր մնան, կառավին: Ախեր, ճիրին դահնակը դյուղում չըն հիշեղ ա: Տեղ մին պառսով ա լյալ. պառավը փոխում ըն, ասըմ՝ ճիրին դահնակն ասե: Թա՝ դահնակը դյուղում չըմ, միայն՝ մի ճյուրու շատ ծովցրեք, պեց թողեցեք, էն ճարելու ա: էն ա պիրում ըն, տի անըմ: Ժյուրեն պեց ըն թողում, քըյնում ա վըննավ քնդիքանդի անըմ: Տեղ քտնդըմ ըն, անսնում՝ դահնակն ա: Ժյուրը կարում ըն, Ղլեն Քարումը լոխ կոտորվում ըն: էտ օրվանից էլ էտ ախպուրը կռվում ա՝ Թաղալ ախպուր: Տեղն էլ՝ Ղլեն Քար: Տումի դյուղից վեց կիլոմետրի վրա ա էա:

27. ՀՋԵՐԱԽՊՈՒՐ. ՕՎՋԻ ԱԽՊՈՒՐ

(Գտնվում է ԼՂԻՄ Հաղարթի շրջանի Մեծ Թաղար գյուղի մոտ)

Ասում ըն ստեղ հաղար մարդու դուխ ըն կտրալ, նահանց տրյունից ախպուր ա այուս եկալ, սպիտակալ: Մինչև մհենդյ էլ այուս ա կյամ ու անունն էլ մնացալ ա Հղերախպուր կամ Օվջի ախպուր:

28. ՂԱՄՇԱՎ ԹԽԱՄ ԱԽՊՈՒՐ

(Գտնվում է ԼՂԻՄ Մարտունու շրջանի Նոր Շեն գյուղի հանգամասում)

էա Ղամշավ Թխածը էն ա մին մեծ քերծու տակե: Իրրե Բրիստոսը էշը եր իլած ստեղավ

քյինյիս, անց կնալիս, ծրավալ ա: Եր ա ընցալ, վեր էտ քերծատ ճյուր խմե, տեսալ՝ ճյուր չկա: Ծաավ, ղամշավ թխալ ա... էն ա ղամշան տեղն էլ մահլում, կոթեն տեղն էլ մահլում, էշին վըննե-րեն տեղն էլ մահլում... Թխալ ա, ճյուրը առուս ա եկալ, էշան վեր ա եկալ Բրիստոսը, ճյուրը խմալ պրծալ, մին էլ էշը եր իլալ, քյեցալ: էն վխտան մինչև մհենդյ էն քերծեն աակալ տի ճյուրը կյամ ա:

29. ՉՈՐԱՆՔԱՐ. ԽԱՆԻ ԱՂԱՅՈՒՐ

(Գտնվում է Ադր. ՍՍՀ Շահումյանի շրջանի Երիշեն գյուղի մոտ)

Տեղ մին շորան վխճրեն պհենյիս տ լյալ: Բտն-դիտեքը կյամ ըն, արան փոխում, վեր սպանեն, որճարը առնեն:

Չորտնն ասում ա.— Դե վեր ինձ սպանում ըք, ձեղ մի պյան եմ խեղրում:

— Հը, հի՞նչ ա:

Ասում ա.— Թուլլ ավեք, մին կես ժամ ես շվի ածեմ, նրսնից հետո հինչ անում եք՝ ըրեք:

Աա սհե տնում, վեր մի դուցե մեկը ձենը լսի, դիխ ընգնի, դա փրկելու:

Առաջներում հարսը փսակվելուց հետո ղաեղու-կը քցում ա, մին ամիս տտնան այուս չի կյա-լիս: Տի մեկն իլալ տ, անումը Խանի: էա Խանին վխալը թամամել էր, տանից տյուս կյալի, կու-ծը վերցրել ա, քյնացել աղբյուրը-չրի: Եկալ ա Թա ըխպրան ճյուր լցնե, էտ շուրանեն շվի ըծելու սասը ընդունավն ա ընգել: Դե հարսի անխոսն էլ աղաթ ա իլալ, լի: Կոծը աափտվն ա եկալ, կոա-րալ, կիսի չըն ընդել: Վերշը համթը-պենը տեն ա տիրալ, Թա.— Ձեր տները քտնդի, դշնեը շորանեն ըսպանում ըն, ըսպանում ըն, հարալ ըրեք, կյան ըղատեն:

Կյամ են, շենումը հարալ քցում, քյնում շո-բսնեն ընդեղ ըղատում:

էա օրվանից էլ սարը կռվալ տ Չորանքար, իսկ աղբյուրը, որանդ Խանին կոծը կոարալ ա, կռվում ա Խանին աղբյուր:

30. ԹԱՐԽԱՆ ԱԽՊՈՒՐ. ՆԱՄԱՐԳԻ ԺՅՈՒՐ

(Գտնվում է ԼՂԻՄ Մարտունու շրջանի Կապարծի գյուղի մոտ)

Սանա հարուր-հարուր քսան տտրի տոաջ մեր շենումը մին վերսկան ա իլալ, անումը Թարխան: Մի օր էա վերսկանը շատ փիս ծրավըմ ա, կյամ

մի մոշու բոլոր տակ նստում, վեր մի խրեզ գին-
ջանա. տեսնում ա՛ ըտեղատ կաթ-կաթ ճուր ա
թափում: Սերքավ մին պիծի գյու ա անում, մի
էրկու ստաբան ճուր ա թոփ տեղում, խմում ա:
էքսի օրը մին թոխ ա յոր օնում, կյամ մոշին
քոլեն տակը բանդում, մին պիծի ճաք ա պեց
ինում. էտ քոլեն տական մին պիծի ախպուր ա
տյուա կյամ, սկսում քերծավը շոշոալ. անումը տի-
նում ըն թարխան վերսկտնին ախպուր:

Ամեն օր էտ վերսկանը, նա շատ հայանի վերս-
կան ա ինում Ղարաբաղում, մաղն անգամ մաշան
կես ա տնում, իրեք դոնում ուրան ճրից խմում
ա, բուզյու էլ իրա ախպրից ճուր տ պուրում:

Մին օր էլ, հինգ-վեց աարի լընցած, թարխտը
կյամ ա, օգում ա ուրան շոշոռանից, ուրան ախ-
պուրից ճուր խմի: Լհա օգում ա թա ճուր խմի,
մի քաշ կոռալավ ուրան թխում ա գյուլուն մա-
շը, ճուրը պըռողում, ճղպորուն աալերեն մաշին
կյողը կենում: Թարխանը օղում ա թվանգյավ
յրա անե, կարում լի: Վեր ճուրը պարողում ա,
օղում ա խմե, քաշը էլհա թխում ա գյուլեն մաշը:
էլհա օղում տ թվանգյավ յրա անի, քաշը էլհա
ճղպորու մաշին կյողը ա կենում: Բրեքինջի գո-
նում էլ ա օղում խմե, քաշը ուրան թխում ա
գյուլեն մաշը, էտ վախար թվանգյավ տորըքնում
ա, քաշը ընգյնում ա գյուլեն մաշը, հաղա շատ
պրտոպում: Թարխանը պըրտոնում ա, վեր գյուլը
թիմիդցեն, տեսնում՝ մին շահմար օձ՝ լղեն թա-
փած ճրին մաշին, լեղ ա տամ: Վերսկանը հերսան
լյաց ա ինում: Կյամ ա շենը, մին քյեփ ա սար-
քում, հարեան-շընթկներան ախսախկալներին լոխ-
ճին կանչում, հվաքում, ասում ա. «Ա հընգյերներ,
թա ինձ հարգում ըք, Թարխանի ճուրը փոխեցեք
Նամարգի ճուր», ու ուրան կլխեն եկածը լոխ
պատմում:

Տանա եար շենին մին անգյունն ասում ա.
Նամարգի ճուր, մին անգյունը՝ Թարխանի ճուր:

Մի օր վերսկան Թարխանը ուրան աղին փսա-
կում ա: Ուրան ծանոթ ճըրտըրեցի Ակի-բեգյին
դոնաղ տ ծեն ասամ: Ուրան պիծի տղային ասում
ա՝ քյնա, մեր ճիրան ցորտ-ցորտ ճուր պեր: Տղան
քյնում ա, պիրում:

Ակի-բեգյը գրտփառ լեղվով հըրցնում ա.— Ա
տղա, էս պաղ ջուրը որտեղի՞ց բերիր:

Թարխանի պիծի տղան ասում ա.— Հացի ախ-
պուրից:

Օղում ա ասի Հացվա ճանապարհի յրա քըթ-
նըվող ախպուրից:

Սաղ մեջլիսը ծիծաղում ա:

էտ օրվանից Նամարգի ճուրը տեղում ա նաե
Հաց ախպուր:

31. ԽԱՂՈՂԻ ՎԱՋԻ ՄԱՍԻՆ

Ասում ըն խաղողեն վազըն առաջ մին գեղեցիկ
թուփ ա լյալ, շատ գեղեցիկ, լի, գյուղ ճղներավ,
լյավ բոյավ, սլացիկ տեսք ա ունեցալ, ծվ էտ
նույն բերքն ա տվալ, խաղող ա տվալ: Մինակ
բերք. կյինու-ըրաղի մասին գաղափար չի իլալ:
Քաղցր բերք ա տվալ, մարդիկ կերալ ըն և շատ
գոհ ըն իլալ, լայց ժամանակը կարճ ա լյալ լի,
ընգամենը մին ամիս ըն կերալ: Մտածալ ըն՝ հոնց
անին, վեր պահին, պիլոր տարին էտ բերքան
օտին: Շատ են մտածել, շատ խաղող հվաքալ մին
սարու կյուշի մեջ, վեր ընգեղ մնա, ընգղա՞ն պըց-
նին: Իհարկե, սա շատ հնում ա լյալ, Հին ժամա-
նակ ա լյալ: Հետո, վեր լաղումը խաղողը պրծալ
ա, քյեցալ ըն տեսալ, էտ խաղողը ճլորալ ա,
ճուր տեղում: Մարգիկ կլխեն ըն ընգալ խմալ,
կլիժվալ, սաղ խաղողեն ծառերը կտորաաալ, ծոր-
մոռ կպտաալ: էտ օրվանից մինչև սօր, վազները
աի ծուռ ըն կպոաած:

Սա պատմում ա էն մասին, որ կյինին գյուղ
կործը կարող ա ծոի, հլա ուրան էլ վնտս տա,
ուրան հարաղաաին էլ:

32. ԽԻԿԱՐ ԵՍՆ ՍՈՂՈՄՈՆ ԻՄԱՍՏՈՒՆԸ

Խիկարն ու Սողոմոն իմաստունը ախպերք ըն
իլալ: Սողոմոն իմաստունն գործերը միշտ հաջող
ար քյնում, էն Խիկարը, լհա, ինգի պլոթոն ըրած:

Ասում ըն.— Խիկար, քո հասկացողությունտ Աու-
ղումունեն յրա շտա ա, խե՞ աու տի յըս, Սուղու-
մունն՝ ինդի:

Ասում ա.— Երբ Սուղումունը իրան մոր ար-
գանգումն ա իլալ, վեխճարը պողը տարալ ա, տը-
մակը քորալ, ես իմ մոր արգանգում վրխանն՝ պը-
ճեղակը տարալ ա, կլոխը քորալ: Տրտ համար իմ
գործերս ցեխումն ա քյնում, ուրանը՝ եղումը:

33. ԿՐԱԿԸ, ՃՅՈՒՐԸ, ԽԵՂՃԸ

Կրակը, ճյուրը, մին էլ խիղճը հնգերունք ըն
տեղում, մինտեղ ճանապարհ քյնում:

Քյնում ըն, քյնում, մին էլ ճանապարհը իրեք
ճղնանե ա տեղում: Կրակն ասում ա.— Եկեք բա-
ժանվինք իրարից, քյնանք. ամեգյը մեր կործը
պրծնելեն եանը, էլ հա կյանք, միանանք:

Ճյուրն ասում ա.— Քյնինք:

Խիղճ ասում ա.— Լյավ, ասինք քյեցենք, պա
ուրուր հո՞նց բիդի բթենանք:

կրակն ասում ա.— Դե հիշաեղ կրակ տեսնաք,
իրիյիս, ալաւի եր ինիյիս, ես ըմ, լի:

Ճյուրն ասում ա.— Հիշտեղ կանսնչ տեսնաք,
ծաղկած, փարթամ, գլղացեք վեր ես ըմ:

Խիղճն ասում ա.— Չէ, ինձ սրեց չթողիք. վեր
պեց թուղեցեք, էլ ինձ կարել չըք քթենաք: Լաւն
էն ա, վեր ինձ պեց չթողեք:

34. ՍԱՖԱՐԱԼԻՐԵԳՅԱՆ ՆԱՂԼԸ

Ասում ըն Իրանա Աղա Մահմադ շահը վեր եկալ
ա, Ղալան եր կալալ, շատ մարդ ա կտորալ, աա-
հանց անա շաան էլ հայեր ըն լյալ: Ըրկուհուքիս հայ
հարթներ ըն հվաքալ, վեն ըրալ, ղըմալ ճղալ,
խիղանը տյուա կալալ:

Շահն նըհետ շոռ կլվող, քշեր-ցիրեկ քշտեն
կենող պեցիր մին ղուլուղլի, Սաֆարալիբեգ ընը-
մալ, էտ լոխ տեսնում ա, ոանգլը փխրփոխ անում:
Նի յա մնում հայոց եխծեն, ըտեղ պատեն մին
նկար ա ինում, ասում ըն, սոտ ա, ղորթ ա, Մայ-
րամ ասաւածածինը՝ երկու քյորփա, տկլոր խոխա
խտտեն:

էս Սաֆարալիբեգը խիլաւ վախտ աշկը էտ
նկարան յոր լոնում, րուրգան աղու կոռւճու մնան
փուլ ա կյամ, լյաց ընում:

Քշերը վեր կյամ ա, շահն քշտեն ինքն ա
ինում, մին էլ մին էրուշ ղուլուղլի: Հնգերեն մին
քսնե հետ օղում ա ասե մին պեն, ամմա ոխկ
շանում: Վերջը՝ հը-հա-հը, հը-հա-հը, ասում ա՝ եք
սպանինք շահն: Էս տղան թա վախում ա, թա
հինչ ա, մուղուր չի կյամ:

Սաֆարալիբեգը անսնում ա, վեր ծյունալ
ըրած եխտը էրկան կենալ չի, լստ հուշում ա
անում, ղամսն կոխում շահն պուկը, կլոխը
կտրում:

էն մինը ճղճղամ ա, կյամ ըն, անսնում՝ պենը
պենալ ընցած: Խեղճ տղեն ղնիրղինար ըն անում:

Ետնան պենան պարղըվում ա, վեր էս Աաֆա-
րալիբեգը հայ ա, ամմա հուճնց:

Իսաի ագաթ ա իլալ, ասում ըն, վախա ա պը-
աահալ՝ մեր յաղենը, վեր հորանցը, մուրանցը կը-
տորտլ ըն, քյորփա խոցը տարալ ըն ուրանց լյու-
ղուն սվրցրալ, պահալ մծցրալ, կոեվ աարալ: Բսկի
շաաերը կլոխ ըն ընգալ, թա հինչ միլաթ ըն:

Աաֆարալիբեգն էլ ա տի իլալ, ամմա ուրան
հայ քվրցը վեր էն ղուլումալը տեսալ չի,
արունը խառնվալ ա, աշկերը կյուրմուրտալ, հուճ
ա գուգում, սերար հի՞նչ ա ասալ մտկեն, վեր
փոնալ ա էն հըլակեր կյուլին շնսատակ ըրալ, գե
մհե կօղի ինքն էլ շահիլ քեցած ինի:

35. ԱՇՈՒՂ ՍԱՐԳՍԻ ՄԱՍԻՆ

Փոքր ժամանակ Սարգիսը շատ կապւած է
լինում մոր հետ, շատ սիրում է նրան: Մայրը մա-
հանում է, ե Սարգիսը ամբողջ օրերով չի կտրողա-
նում հեռանալ մոր գերեզմանից:

Մի անգամ նա անհետանում է, ամբողջ գի-
շերը փնտրում են ե շեն գտնում, առավոսւա գեմ
միայն գտնում են մոր շիրիմի վրա ընկած, քնած:
Երբ արթնացնում են, նա գժգոհում է, թե ինչու
չթողեցին, որ ինքը երազը լրիվ տեսներ: Եվ ապա
նա պաամում է, որ տեսել է հետևյալ երազը. մի
մարդ բերում, տալիս է իրեն մի ջվալ կորեկ,
ասում՝ կորեկը հտշվիր: Ինքը արգեն պետք է
վերջացներ, շատ քիչ էր մնացել, երբ արթնացրին:
Սրանից հետո է, որ Սարգիսը դադարում է աշուղ:

36. ԱՇՈՒՂ ՍԱՐԳՍԻ ՄԱՍԻՆ

Մի անգամ հարեաճ գուղից մի աշուղ գալիս
է տշուղ Սարգսի մոտ, նրանից խորհուրդ հարց-
նում: Այս աշուղը ուզում է ճանապարհվել մի հե-
ռու երկիր, մի աշուղի հետ վեճի բռնվելու համար,
որը շատ աշուղների էր տարել, սազը վերցրել ու
իրենց բանաարկել: Այդ հեռու երկիրը Ավղանըս-
տանը կամ Պարսկաստանը պիտի լինի: Այս աշու-
ղը Սարգսից խորհուրդ է հարցնում, թե ինչպես
հաղթի, բանաարկվածներին աղատի: Աշուղ Սաը-
գիսը ասում է. արի գու գետնի վրա քնիր, ես գետ-
նի տակ, տեսնենք ով ինչ երազ է անսնում: Առա-
վոյան երբ արթնանում են, աշուղ Սարգիսն
ասում է. երբ կվերջանան վեճի մեջ բոլոր միջոց-
ներն ու հնարները, գու կվերցնես տորանը ու թաըս
կկարգաս, վերջից գեպի սկիզբը: Աշուղը գնում է,
վեճի մեջ հաղթում ու բոլոր բանաարկվածներին
տղատում:

37. ԱՇՈՒՂ ՍԱՐԳՍԻ ՄԱՍԻՆ

Մի անգամ աշուղ Աարգիսը սալուվ եվլախ է
գնում: Աղգամում հանգիպում է մի մուլայի, որը
ծանր հիվանդ էր, մահամերձ, ողջ կյանքում զա-
վակ չի ունեցել, այժմ կինը հղի է ու նա շատ է
ցանկանում իմանալ, թե իր գաւակը տղա է լինե-
լու, թե աղջիկ:

Աշուղ Սարգիսը ասում է. ինքը կարող է ասել
այդ բանը միայն այն ժամանակ, երբ անսնի կը-
նոջը, կինը գա, անցնի իր առջևով: Մուլան գժվա-
րանում է, մահմեդականի համար չափաղանց
անվայել առաջարկ էր անում աշուղը: Բայց ուրիշ
ելք չկար և նա համաձայնվում է: Մուլայի կինը

գալիս է, անցնում աշուղի առջևից ու հետ գառնում:

Աշուղն ասում է. գնացողը ազգիկ է, եկողը տղա:

Իսկապես, որոշ ժամանակ անց մոլլայի կինը աղատվում, բերում է ղուլգ՝ մի տղա, մի աղջիկ:

38. ԱՇՈՒՂ ՍԱՐԳՍԻ ՄԱՍԻՆ

Մի անգամ աշուղ Սարգիսը մի խումբ կտրիճների հետ գնում է Քոփի ափը խողի որսի: Ծանապարհն անցնում է թուրք թաղաքամանների մոտով: Շնորհ հարձակվում են սրանց վրա, մեկը քաշում է հրացանը ե մի էջ շուն սպանում:

Թուրքերը գոլոս են գալիս, որ սպանված շան վրեժը լուծեն, այստեղ աշուղ Սարգիսը տեղնուտեղը մի խաղ է կապում: Թուրքերը մոտենում են մեղմացած, ասում. «Թե մեր սպանված էջ շանն ենք նայում՝ ձեզ կոտորել է պետք, թե աշուղի խաղին՝ ձեզ հյուրասիրել, պատվել է պետք»: Ապա զրանց բոլորին տոնում են իրենց վրանները, հյուրասիրում, նոր ճանապարհ գցում:

39. ԱՇՈՒՂ ԱՌՈՒՍՏԱՄԻ ՄԱՍԻՆ

Աշուղ Առուստամը փոքր երեխա է լինում, նրան տալիս են զարդու աշակերտ իր ծննդավայր Մեծ Թաղար գյուղում: Մի անգամ Առուստամը կորչում է: Սկզբում չեն անհանգստանում, կարծում են, թե գնացել է բարեկամների մոտ, Փոքր Թաղար: Բայց երբ Փոքր Թաղարից գալիս են ու ասում, որ Առուստամը իրենց մոտ չի, սկսում են որոնել: Մի քանի օր ման են գալիս, չեն գտնում: Վերջը մտածում են Դիզափայտի սուրբն էլ գնալ: Մտնում են սոսքը, տեսնում, որ երեխան այգտեղ ընկած, քնած է ու գրեթե ուշաթափ, գիտակցության չունի: Անցած է լինում մի հինգ օր, ինչ նա չկար: Երեխային բերում են տոն, ինչ անում են, ուշքի չի գալիս: Գյուղի մեծերից մեկը խորհուրդ է տալիս ձուլնով մարմինը ջիփել: Նա սառած է լինում: Մարմինը շփում են, ուշքի է գալիս ու ըսկսում աշուղի նման խոսել: Հայերեն խոսում է գեո ոչինչ, բայց զարմանալի աչք է, որ թուրքերեն է խոսում: Բոլորը զարմանում են, քանի որ երեխայի շքապատում ոչ ոք թուրքերեն չէր խոսում, այն էլ ընտիր, գեղեցիկ լեզվով: Ահա այդ օրվանից Առուստամը գառնում է Աշուղ Առուստամ: Նրան շնորհ էր տրված, զրա համար էլ Վուրգու էին ասում: Աշուղը այս գեպքի մասին իր խաղերում պատմում է:

40. ԱՇՈՒՂ ԱՌՈՒՍՏԱՄԻ ՄԱՍԻՆ

Մի հավաքույթի ժամանակ աշուղի երիտասարդ բարեկամներից մեկը անհամբերության նշաններ է ցույց տալիս, թե՛ շուտ արա խոսքը վերջացրու (աշուղին է ասում), որ սեղանը վայելենք ու ձեռքը թափ է տալիս: Աշուղ Առուստամը այդ բանը նկատում է ու անիծում երիտասարդին: Այդ անիծքը խաղով կա նրա գավթարում:

Այդ մտրգը գիշերը սրտաճաք է լինում, մեռնում:

41. ԱՇՈՒՂ ԱՌՈՒՍՏԱՄԻ ՄԱՍԻՆ

էտ հարուր տտրե առաջ ա իլալ: Աշուղ Ռոստամը բոստան օնեք, մեր էս ներքե կյետեն ղրաղեն: Քյեցալ տը բոստանը՝ ճիրի, քղհանե: Քյոսորեն կնեգյը հաց-պեն բիգի շինի, տանե: էտ վախտը շենը մին վաճառական ար եկալ, հալալ, վաաշոր, տես-տեն ար պերալ՝ ծախու: Ռոստամեն կնեգյը մարգան թաքուն աես-տեն ա տամ՝ թա ցորեն՝ ա, թա կյա՞րի տ, թա փու՛լ ա, գրոսվում չի, մի կյարմիր հալալ ինքյ օնում, մտծելալ, թա. «Մարգս հիշողա՞՛ բիգի գիգալ»: Լհա էտ հալալն էլ կյեցը, հացը յոր ա օնում, քյնում բոստանը: Ռոստամը վեր կնգանը տեսնում ա, զաստի խլեղեն տակեն կիրմիրի տվող հալվեն տ եշում, պեն չի ասում: Աուս ա կենում: Կնեգյը կլխու ա ըղնում, վեր մարգը նկատալ ա, մտածում տ, վեր կասե, թա ուրան իլած հլխներան մինն ա: Վեր նստում ըն թա հաց օտին, Ռոստամը դիմանում չի, հըրցնում ա.

— էտ հալալը հիշողա՞՛ յա:

— Իմ ախպեր ա ինք կալալ, ինձ բախշալ,— կնեգյն ա ասում:

— Ասե՛՛ Ռոստամեն արեր:

Ասում ա. կնեգյը գյուղում ա, թա էս ըսելալ պրծնում ա: Տի խփիլալ պրծնակա՞ն ա: Պըրծնում չի:

Թա.— Ախեր էտ մհենգա պեն չի: էա հարուր տարե եանան ա իննական, է՛, էն մին վացունը-չորսեն:

Թա.— Ցանի էն մին վացունըչորսեն հի՞նչ ա իննական:

— էն ա իննական, վեր մին մնուաումը մին կնեգյը ուրան մարգում էրկու տոտ ա ըսլական: Մարգը գյուղական չի, թա ուրան կնեգյը հի՞նչ ա ինքյ օնում: Մարգը գյուղական չի, թա ուրան կընգանը համար հո՞վ ա հալալ ինքյ օնում: էա լոխ իննական ա հարուր տարե ետնան: Մհենգյ եր վաց, քյնի տոն, վեր էլ ինձանա շաա պեն ըսկանաս. թա չէ՛ շաա պեն կասիմ:

Ասե՛՛ շան տղան էս լոխ հիշողա՞՛ն գիգացալ: